

36. Rozmowy linią bezpośrednią komkora R.P.Chmielnickiego z komandarmem I rangi S.K.Timoszenką // WPH. – 1993. – №1. – S.197–198.
37. Rozpoznanie zagrożenia Rzeczypospolitej ze strony ZSRR – relacja mjr. dypl. Rafała L.Protassowickiego / Przyg. do druku W.Łłodarkiewicz // Przegląd Historyczno-Wojskowy. – 2001. – №2. – S.84–85.
38. Schweizer L. Wojna bez legendy. – Kircaldy, 1943. – S.91–96.
39. Włodarkiewicz W. Obrona I.wowa 1939. – Warszawa, 1996. – S.85.

40. Włodarkiewicz W. Ostatnie dni II Rzeczypospolitej – ewakuacja Wojska Polskiego do Rumunii i na Węgry we wrześniu 1939 roku // Przegląd Humanistyczny. – 1997. – №3. – S.159–170.
41. Włodarkiewicz W. Przedmoście rumuńskie 1939. – Warszawa, 2001. – S.102–104.
42. Włodarkiewicz W. Radzieckie zagrożenie Rzeczypospolitej w ocenach polskich naczelnych władz wojskowych. – Warszawa, 2001. – S.195–214.

W.WŁODARKIEWICZ

MILITARY-POLITICAL ASPECTS OF THE USSR ATTACK ON POLAND IN 1939

The international relations of the end of 1930th were characterized by instability the display of what became the Ribbentrop-Molotov pact about the division of spheres of influence in the Central-Eastern Europe. The soviet leaders during interwar period produced the image of the external enemy and increased the war potential. The invasion of Germany against Poland caused the aggression of USSR, under the pretext of independence of the Ukrainian population. The defence plans of Poland and war activities in the East Galicia are being analysed and specifically on the so-called 'Romanian base'.

Key words: Poland, international relations, East Galicia, military policy, international conflict, aggression.

УДК 94 (5): 327 "19-20"

ББК ТЗ (53) 6

Павло Кушнір

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ В 40-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ: ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ СИРІЙСЬКОЇ ТА ЛІВАНСЬКОЇ КРИЗ

У статті розглядається низка питань, пов'язаних з історією врегулювання конфліктів на Близькому Сході в період розпаду колоніальної системи. Особлива увага приділяється проблемі подолання військово-політичних криз у Сирії та Лівані. Автор робить спробу визначити історичну й політичну роль кожного з основних учасників близькосхідного врегулювання.

Ключові слова: Близький Схід, Сирія, Ліван, військово-політичні конфлікти, миротворча діяльність, міжнародна політика.

Поряд із вирішенням військово-політичних криз у Південно-Східній Азії, в Африці, Латинській Америці й Східній Європі миротворча політика другої половини ХХ століття набула найбільшої гостроти й суперечливості саме на Близькому Сході. Особливої актуальності це різноманіття проблем близькосхідного регіону набуло в період розв'язання сирійської та ліванської криз у 40-х роках ХХ століття. Аналіз причин виникнення цих криз, політична позиція основних їх учасників, а також історична сутність процесу врегулювання військово-політичних конфліктів, якими супроводжувалися кризи в регіоні, перебувають у центрі уваги даного дослідження.

Протягом усієї Другої світової війни Близький Схід постійно був у полі уваги міжнародних кіл. Головними дійовими особами цього періоду були Англія, Франція і США. Характеризуючи політику світових держав відносно Близького Сходу, О.Е.Туганова відзначила, що "в ході другої світової війни ... боротьба на Близькому та Середньому Сході велася не тільки між Німеччиною та Італією, з одного боку, та Англією, Францією і США – з іншого, але також між американськими, англійськими й французькими імперіалістами" [1]. Результатом цього стало, з одного боку, наростання національно-визвольних рухів, а з іншого – виникнення регіональних механізмів підтримки безпеки.

Взаємовідносини підмандатних та підконтрольних територій регіону з метрополіями будувалися досить нерівно. Найбільш складним та безкомпромісним був режим взаємовідносин, установлений в англійських колоніальних володіннях. На важливість цього напрямку в політиці Англії, як відзначив Н.О.Оганесян, указує те, що "... англійський уряд ... у 1940 р. вирішив, ризикуючи послабити оборону британських островів, послати додаткові військові сили на Близький Схід для його захисту від німецько-італійського нападу" [2, с.15]. Однією з таких спроб пом'якшити наростаючий супротив стала заява британського першого міністра лорда Кейзі в лютому 1943 року, в якій він повідомив про бажання Англії ініціювати "ідеї про виховання народів для самостійного правління, щоб вони могли отримати правління у свої руки ..." [2, с.17].

Консервативність імперської політики британського уряду не могла не викликати реакції у відповідь із боку підконтрольних властей. Англо-іракська війна, що спалахнула у квітні-травні 1941 року [2, с.146–162], лише погіршила становище англійської дипломатії в регіоні, а брутальне втручання англійських збройних сил у курдське повстання 1943–1945 років остаточно підірвало авторитет колоніальної політики Великої Британії [3, с.284]. Слід зазначити, що придушення повстання іракських курдів відбувалося незадовго до початку роботи ООН, однак ані на засіданнях Генеральної Асамблеї, ані в Раді Безпеки ця проблема не знайшла жодного відображення [4], що цілком сприяло збереженню напруженості в стосунках між курдами та іракцями.

Головним суперником британського колоніалізму в регіоні, проте, були не арабські національно-визвольні рухи, а експансія США. Американський уряд ще з часу "14 пунктів Вільсона" вів активну дипломатичну діяльність зі встановлення економічної й політичної присутності в Азії нарівні з англійським та французьким урядами [5]. Виходячи з цього, стає зрозумілою політика США з підтримки національних домагань незалежності країнами регіону [6, с.17], які широко регламентувалися ними в період другої світової війни й у наступні післявоєнні роки. На думку американського дослідника Г.Флазера, військові невдачі Великої Британії сприяли просуванню американських інтересів як на економічному (надання економічної допомоги за ленд-лізом), так і на дипломатичному рівні (укладення англо-

американських та ірано-американських угод) [6, с.28–34].

Доля регіону під час війни і після її завершення багато в чому була визначена в підписаній між Англією й США в 1941 році Атлантичній хартії [7]. Відмова від територіальних надбань, засудження насильницького позбавлення народів самостійності і надання їм права на самовизначення [7] зустріло підтримку серед усіх союзників по антигітлерівській коаліції і в тому числі Іраку, Єгипту, Сирії, Лівану й Саудівської Аравії [8].

Однак із багатьох розбіжностей, які мали місце між союзниками, єдине питання, щодо якого США й Англія змогли досягнути порозуміння [9], торкалося проблеми надання незалежності колоніальним територіям, що були в мандатних відносинах із Францією. Незважаючи на поразку у війні, уряди вішістської й "Вільної Франції" зберегли прагнення обстоювати Сирію й Ліван під французьким владарюванням [10, с.60]. Жорстка позиція Ш. де Голля щодо цього питання знайшла відображення в його заяві про те, що "мандат, який довірений Франції Лігою націй, може бути зданий нею лише майбутнім міжнародним інстанціям ..." [11].

Найбільшого загострення обстановка досягла у взаємовідносинах Франції з Англією. У квітні 1942 року з'явилися ознаки збройного зіткнення між ними [6, с.57]. Американським генеральним консулом у Бейруті Інгертом був розроблений план мирного врегулювання англо-французьких суперечностей [2, с.231]. Хоча запропонований план не був прийнятий англійським урядом* [2, с.232], до осені Франція вимушена була піти на поступки, пообіцявши провести парламентські вибори в країнах Леванта вже у квітні 1943 року** [2, с.237].

У протиріччях, що виникли, і популістському взаємозаграванні США, Англія й Франція все більше демонстрували свою нездатність самостійно впливати на міжнародну ситуацію в регіоні. За уявленням англійського дослідника Г.Холінгсворта, араби й "західний світ" могли взаємодіяти лише при дотриманні взаємних умов безпеки [12, с.9–11].

* Англіїці запропонували свій план вирішення суперечливої ситуації, указавши в ньому на зобов'язання французів надати незалежність Сирії та Лівану.

** Залежність французької армії від військової та економічної підтримки англійців та американців не залишала Франції шансів на вільне маневрування в дипломатичній боротьбі з Англією та США.

Реалізація цих планів на Близькому Сході первісно мала два напрямки: перший передбачав створення єдиної арабської держави на федеративних або унітарних умовах, другий – збереження національної незалежності окремих арабських держав із їх об'єднанням у конфедерацію. І один, і другий напрямок однаково характеризували національні прагнення арабів [12, с.14].

Єдина арабська держава (Арабський Схід) являв собою найбільш привабливу ідею для арабських національних устремлінь. У кінці 1942 – на початку 1943 років один з активних учасників антиосманського опору емір Трансйорданії Абдалах ібн Хусейн висунув план об'єднання Сирії, Лівану, Трансйорданії й Палестини в єдину державу “Велика Сирія” [3, с.37]. Така держава, з історичної точки зору, відновила б географічну цілісність території, штучно поділеної англійським мандатним урядом* [3, с.157–160], і сприяла б військово-політичному зміцненню позицій арабських національних сил.

Арабському Сходу необхідний був союз, який не підривав би територіальну цілісність держав і одночасно забезпечував би реалізацію спільних стратегічних планів. Однією з перших спроб у цьому напрямку став план, який запропонував уряд Іраку. Згідно з цим планом, розробленим іракським прем'єр-міністром Нурі Саїдом, пропонувалося створити федеративний союз Іраку з країнами Леванта, Палестиною і Трансйорданією під спільною назвою “Союз країн Благодатного півмісяця”[†]. Основні положення плану могли цілком задовольнити інтереси національних урядів [2, с.238–239], але перспектива державного злиття з обмеженням політичної самостійності зробила нездійсненним і цей план.

На кінець війни, як зазначають О.Р.Аланін і З.О.Соловйова в спільній праці “Сучасна Йорданія”, протиріччя стосовно майбутньої арабської єдності на основі державного об'єднання стали ще більш очевидними: “Король Транс-

йорданії та іракська королівська сім'я, що підтримувала його, стояли за об'єднання Машрика (включаючи, у разі згоди Каїру, і Єгипет) на федеративній основі. Антихашимітський блок ..., що сформувався (Сирія, Ліван і Єгипет), виступали за конфедерацію арабських держав, які б залишалися формально суверенними” [13].

Розвиток ідеї державного об'єднання на Близькому Сході відбувався на фоні всезростаючої боротьби арабів за національне звільнення. Через відхилення, за об'єктивними на той період причинами [14], проектів “Велика Сирія” і “Благодатний півмісяць” компромісне рішення, однак, було знайдене. Створення в 1945 році міжурядової організації арабських держав [14, с.172–184] завершило процес формування регіональної структури із забезпечення спільної безпеки й протидії зовнішньому втручання у внутрішню регіональну політику. Як відзначив О.М.Гомме, обстановка, що склалася на завершення війни, вимагала від арабських лідерів “шукати шляхи зміцнення своєї ролі в новому міжнародному порядку ... при збереженні територіальної недоторканості” [14, с.5–6].

Формально надана незалежність державам Близького Сходу не знайшла підтвердження в реальному виведенні колоніальних збройних сил із регіону, що ставило країни регіону в пряму залежність від Англії й Франції [15, с.73–79]. Їхнє прагнення зберегти дотеперішні позиції в економіці й політиці регіону не зустріло підтримки ані серед місцевого населення, ані в міжнародній спільноті [15, с.174]. У результаті зіткнення протилежних за своєю суттю тенденцій призвело до виникнення Ліванської й Сирійської криз 1943–1946 років, розв'язання яких стало одним із перших миротворчих завдань як для ООН, так і для регіональних сил.

У травні 1945 року криза в Сирії та Лівані досягла свого апогею. Відмова Франції задовольнити висунуті на початку 1945 року урядами Сирії та Лівану вимоги про виведення з територій їхніх країн колоніальних військ [10, с.80–88] призвела до початку збройної боротьби сирійського й ліванського національно-визвольних рухів проти французьких військ.

До рішучих дій проти агресії Франції вдався уряд Англії. Оцінюючи ситуацію в Сирії, британський міністр закордонних справ А.Ідеєн 31 травня 1945 року заявив, що “британський уряд прийшов до висновку, що він не може більше залишатися осторонь і прийняв рішення втрути-

* Аж до нового часу сучасні Сирія, Йорданія, Ліван і Палестина розглядалися як єдиний географічний і культурно-історичний комплекс під загальною назвою “Сирія” або “Велика Сирія”. На конференції в Сан-Ремо в 1920 році ця територія була поділена з урахуванням лише стратегічних інтересів мандатаріїв. А в 1922 році зі складу Палестини виокремили Трансйорданію.

[†] Інша назва “Союзу країн Благодатного півмісяця”, що зустрічається в літературі, – Арабський союз або Арабська ліга.

тися у франко-сирійський конфлікт” [10, с.89]. Спроба Великобританії втрутитися в конфлікт дозволила ізолювати французькі війська, але врегулювати конфлікт у повному обсязі не вдалося. Із засудженням дій Франції в кінці травня виступили також США та члени Ліги арабських держав [10, с.91].

Уряд Радянського Союзу у своєму зверненні до ініціаторів створення ООН висловив занепокоєння тим, що “... в даний час на території Сирії та Лівану відбуваються військові дії, причому французькі війська, що там перебувають, увійшли в зіткнення із сирійцями й ліванцями, здійснюючи артилерійський та мінометний обстріл ...” [16, с.86], а далі вказується, що “кількість убитих і поранених збільшується з кожним днем” [16, с.86].

Саме в цей час у Сан-Франциско почала роботу конференція союзників, яка затвердила основи міжнародної організації миру й безпеки. Поряд із Францією, Англією, США, СРСР та Китаєм підписати Статут ООН були запрошені й представники від Сирії та Лівану. В обставинах, що склалися, війна на території Сирії та Лівану, на думку СРСР, “... ускладнюється тим, що вказані три держави – Франція, Сирія та Ліван – є членами Об’єднаних Націй, які беруть участь у конференції, що відбувається у Сан-Франциско” [16, с.86–87]. Парадоксальність подій, що розвивалися, не могла не стурбувати засновників ООН. Тим більше, що подібні стосунки ставили під сумнів не лише можливість виконання миротворчої функції нової організації, але й основні принципи її існування. Як відзначив посол СРСР у Франції: “... Події в Сирії та Лівані не відповідають духові рішень, прийнятих у Думбартон-Оксі, та цілям конференції, що відбувається у Сан-Франциско... із створення організації для забезпечення миру й безпеки народів” [16, с.86–87]. У зв’язку з цим радянський уряд одним із перших звернувся до організаторів ООН із пропозицією “припинити військові дії в Сирії та Лівані й владнати конфлікт, що виник, мирним порядком” [16, с.87].

Укладена 13 грудня 1945 року англо-французька угода щодо Сирії та Лівану про поступове виведення військ передбачала поетапне звільнення територій “... до того часу, доки колективна безпека в цій зоні не буде організованою згідно з рішенням ООН” [10, с.96–97]. Однак, як пізніше відзначив у своїй заяві в Раді Безпеки заступник наркома закордонних справ СРСР

А.Я.Вишинський, “... англо-французька угода..., укладена без будь-якої їх участі (Сирії та Лівану. – *Авт.*), навіть без консультації з ними, без залучення їх для розв’язання питань, які їх стосуються, не можна розглядати не як порушення суверенітету цих держав” [17, с.92], тому що це суперечить принципу суверенної рівності членів ООН [17, с.91].

Реакція арабських національних сил на угоду 13 грудня була глибоко проаналізована в працях Н.О.Оганесяна, який відзначив, що для Сирії та Лівану єдино можливим варіантом отримання повної незалежності міг би стати перенос вирішення цього протиріччя на більш високий міжнародний рівень, а для цього потрібно було “... висловити протест перед ООН проти англо-французької угоди і проти залишення на території Сирії та Лівану іноземних військ” [10, с.99] або “... просити Лігу арабських держав терміново скликати засідання Ради Ліги для вивчення вказаної угоди, враховуючи ту обставину, що воно торкається інтересів не лише Сирії та Лівану, але й інших арабських країн” [10, с.99]. У протилежному разі урядам цих країн слід було “... вжити всіх необхідних заходів, щоб бути готовим до будь-якої несподіванки” [10, с.99].

Безрезультатність прямих переговорів сирійського і ліванського урядів з урядами Англії та Франції примусила в кінцевому результаті поставити питання про евакуацію іноземних військ на обговорення ООН* [10, с.100–101]. При розгляді в Раді Безпеки умов урегулювання криз у Лівані та Сирії було розроблено два проекти резолюцій, які по-різному бачили результат конфлікту.

Радянська делегація за підтримки Польщі, Мексики та Єгипту 15 лютого 1946 року виступила з пропозицією “... про загальну негайну та одночасну евакуацію французьких і британських військ із Сирії та Лівану” [17, с.95–96]. При цьому акцентувалася увага на тому, що “... Рада Безпеки – орган, на якому дійсно лежить відповідальність перед світом за те, щоб суверенна держава поважалася, щоб поважався ... принцип рівності держав, що входять до складу Організації Об’єднаних Націй” [17, с.96].

* 4 грудня 1946 р. керівники делегацій Сирії та Лівану в ООН направили лист генеральному секретарю ООН, де йшла мова про те, що перебування в Леванті англійських та французьких військ являє собою загрозу миру та безпечі на Близькому Сході.

Представники від США наполягали на прийнятті більш м'якого рішення з даного питання, з урахуванням фізичних можливостей Англії та Франції здійснити виведення своїх військ [10, с.100]. Зокрема голова американської делегації Стеттініус запропонував варіант резолюції, в якій зазначалося б, що "Рада Безпеки ... висловлює свою впевненість у тому, що іноземні війська в Сирії та Лівані будуть відведені так швидко, як це виявиться здійсненним ..." [10, с.100].

Триденне (з 14 по 16 лютого 1946 р.) обговорення звернення Сирії та Лівану завершилося загальною згодою з неправомірністю перебування іноземних військ на території суверенних держав Сирія та Ліван. На слабкість і небажання організації конструктивно обстоювати свої принципи у вирішенні сирійського і ліванського питання вказують слова з виступу представника СРСР А.А.Громико в Раді Безпеки ООН, зробленого у вересні 1946 року: "Звернення цих держав до Ради Безпеки є протестом із боку країн, на території яких усе ще продовжують перебувати іноземні війська без будь-яких законних підстав" [18].

Загроза загострення збройного опору національно-визвольного руху в Сирії та Лівані, а також певна згода Франції та Англії поновити процес переговорів, примусили останніх скликати спільну мирну конференцію. На конференції, що відбулася в Парижі 9 березня 1946 року, сторони підписали двосторонні угоди (франко-сирійську та франко-ліванську) [10, с.113–114] про виведення військ без будь-яких додаткових умов і зобов'язань з обох сторін.

У ситуації, аналогічній ситуації із Сирією та Ліваном, опинилися представлені на розгляд Ради Безпеки питання евакуації іноземних військ із території Північної Африки. Уряд Єгипту 8 липня 1947 року зажадав розгляду Радою Безпеки ООН питань про повну й негайну евакуацію англійських військ із Єгипту й Судану, а також вирішити питання про майбутнє Судану [19]. Ці питання розглядалися в Раді Безпеки з 5 по 20 серпня 1947 року, але ніякого рішення прийнято не було.

У цей період патріотичний та національний підйом охопив народи не лише Палестини, Леванта та Іраку, але арабійського півострова (Саудівська Аравія [20], Кувейт [21] та ін.).

Антиколоніальна боротьба, що розгорнулася в перші післявоєнні роки, сприяла не лише

пошуку найбільш оптимальних напрямків у процесі набуття незалежності, але й виробленню основних цілей підтримки регіональної безпеки. Основні з них такі: протидія "імперіалістичному" втручання у внутрішні справи регіону; підтримка територіальної цілісності; створення колективних систем співробітництва в рамках підтримки миру. Названі цілі відображали інтереси арабської більшості. Однак виникнення на території Арабського Сходу єврейської держави примусило скорегувати загальноарабські цілі й включити до миротворчого процесу нове коло проблем – арабо-ізраїльське протистояння, яке загострило міжнаціональні й територіальні суперечки в регіоні.

1. Туганова О.Э. Политика США и Англии на Ближнем и Среднем Востоке. – М.: ИМО, 1960. – С.16.
2. Оганесян Н.О. Политика империалистических держав на арабском Востоке в годы второй мировой войны. – Ереван: Изд-во АН Армян. ССР, 1980.
3. Новейшая история Арабских стран Азии: 1917–1985 / Отв. ред. В.В.Наумкин. – М.: Наука, 1988.
4. Мгон Ш.Х. Курдский национальный вопрос в Ираке в новейшее время. – М.: Наука, 1991. – 322 с.
5. Bryson T. American diplomatic relations with the Middle East, 1784–1975. – N.Y., 1977. – 431 p.
6. Flaser T.G. The USA and the Middle East since World War 2. – N.Y.: St. Martin's press, 1989. – P.17.
7. Atlantic Charter, August 14, 1941.
8. Declaration by the United Nations. January 1, 1942.
9. America and the Middle East // Annals of the Amer. / Acad. of polit. and social science. – N.Y., 1972. – Vol.403. – P.146.
10. Оганесян Н.О. Образование независимой Сирийской республики (1939–1946 гг.). – М.: Наука, 1968.
11. Голль Ш. де. Военные мемуары, 1942–1944 годы: В 2-х т. / Пер. с франц. – М.: Иностранная литература, 1960. – Т.2. – С.61.
12. Hollingsworth C. The Arab and the West. – L.: Methuen, 1952.
13. Аганин А.Р., Соловьева З.А. Современная Иордания. – М.: ИИИБВ, 2003. – С.79.
14. Gommaa A.M. The foundation of the League of Arab States: Wartime diplomacy and inter-Arab politics 1941 to 1945. – L.: Longman, 1977. – 323 p.
15. Политика Англии на Ближнем и Среднем Востоке (1945–1965) / Отв. ред. Г.Л.Бондаревский. – М.: Наука, 1966.
16. Ноты Советского правительства правительствам Франции, Великобритании, США и Китая, 1 июня 1945 г. // СССР и арабские страны, 1917–1960: документы и материалы / Ред. В.Я.Сиполс и др. – М.: Госполитиздат, 1961.
17. Выступление заместителя народного комиссара иностранных дел СССР А.Я.Вышинского в Совете

Безопасности ООН по вопросу о выводе английских и французских войск из Сирии и Ливана // СССР и арабские страны, 1917–1960: документы и материалы / Ред. В.Я.Сиполс и др. – М.: Госполитиздат, 1961.

18. Из выступления представителя СССР А.А.Громыко в Совете Безопасности ООН по вопросу о пребывании войск государств – членов ООН на территориях других стран // СССР и арабские страны, 1917–1960: документы и материалы / Ред. В.Я.Сиполс и др. – М.: Госполитиздат, 1961. – С.98–99.

19. Выступление представителя СССР А.А.Громыко в Совете Безопасности ООН по вопросу о выводе английских войск из Египта и Судана // СССР и арабские страны, 1917–1960: документы и материалы / Ред. В.Я.Сиполс и др. – М.: Госполитиздат, 1961. – С.100–103.

20. Miller A.D. Search for security: Saudi Arabia oil and Amer. foreign policy, 1939–1949. – Chapel Hill, 1980. – P.11–24.

21. Joyce M. Kuwait, 1945–1996: An Anglo-American Perspective. – Calumet, 1998. – 208 p.

P.KUSHNIR

MILITARY-POLITICAL CONFLICTS OF THE NEAR EAST IN 40th YEARS OF XX CENTURY: WAYS OF THE SANCTION OF SYRIAN AND LEBANESE CRISES

In article some questions connected with a history of settlement of conflicts in the Near East are considered during disintegration of colonial system. The special attention is given a problem of overcoming of military-political crises in Syria and Lebanon. The author tries to define a historical role of each of the basic participants of Near-Eastern settlement and to estimate their contribution to process of achievement of the world in the Near East.

Key words: Near East, Syria, Lebanon, military-political conflicts, international activity, international policy.